

วิเคราะห์หลักอัปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์
An Analysis of Appamādadhamma Based on Nettipakarana

สุกักร์ ทุมทอง, Supee Thumthong¹

อานัติชัย เหลืองอมรชัย, Anatichai Luangamornchai²

เวทย์ บรรณกรกุล, Wate Bunnakornku³

พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ้ง แดงงาม), Phra Sriwinyaporn (Sai Rung Daeng Ngam)⁴

E-mail : supee2t@gmail.com

Received: September 17, 2022 Revised: November 1, 2022

Accepted: November 12, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักอัปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสาร มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาวิธีการอธิบายพระพุทธรูปในคัมภีร์เนตติปกรณ์ (2) เพื่ออธิบายหลักอัปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์ และ (3) เพื่อวิเคราะห์หลักอัปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์ ผลการวิจัยพบว่า วิธีการอธิบายพระพุทธรูปในคัมภีร์เนตติปกรณ์มี 3 ส่วน ได้แก่ (1) หาระ 16 เป็นวิธีการอธิบายด้านพยัญชนะ (2) นยะ 5 เป็นวิธีการอธิบายด้านอรรถ (3) สาสนปฏิฐาน 16 และสาสนปฏิฐาน 28 เป็นวิธีการจัดหมวดหมู่พระพุทธรูปโดยอาศัยเนื้อหาสาระเป็นสำคัญ โดยมีมูลบท 18 เป็นหลักธรรมพื้นฐาน เมื่อนำวิธีการในเนตติปกรณ์มาอธิบายและวิเคราะห์อัปมาทธรรม พบว่า อัปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา คือการประกาศอริยสัจ 4 เริ่มจากสังเคราะห์เนื้อหาความลงในอริยสัจ 4 โดยย่อด้วยเทศนาหาระ วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้อง อธิบายให้ละเอียดได้อย่างเป็นระบบด้วยหาระอื่น ๆ จนกระทั่งยกอริยมรรคขึ้นแสดงคู่กับการละกิเลสด้วยสมาธิโรปนหา

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต สาขาบาลีพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

³ อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

⁴ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ระ และการนำเนื้อความอริยสัจ 4 ออกแสดงด้วยนัย 3 ทำให้เข้าใจการแยกธรรมออกเป็น 2 ฝ่าย ทั้งฝ่ายวิภูฏะกับฝ่ายวิวิภูฏะ ได้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ: (วิเคราะห์), (อัปมาทธรรม), (เนตติปกรณ์)

Abstract

This article was a part of research work entitled “ An Analysis of Appamādadhamma Based on Nettipakarana” qualitative type focusing on documents containing 3 objectives; 1) to study the method of Buddhism explanation based on Nettipakarana, 2) to explain *Appamādadhamma* based on *Nettipakarana*, and 3) to analyze *Appamādadhamma* based on *Nettipakarana*. The findings were that *Nettipakarana* text contains the method of Buddha’s teaching explanation divided into 3 sections; 1) 16 *Hara* dealing with an explanation of the words in Buddha’s sermon, 2) 5 *Naya* or the way to unveil the teaching of Four Noble Truth, 3) 16 *Sāsanapaṭṭhāna* and 28 *Sāsanapaṭṭhāna* dealing with a classifying the Buddha’s teaching into the group relying on its essences as the main task based on 18 *Mūlapada* as the core teaching including in Four Noble Truth. With *Nettipakarana*’s method applied to explain and analyze *Appamādadhamma*, it starts with sum up the contents of the teaching into Four Noble Truths, analysis, and verify its accuracy and explaining in detail systematically, after that, the Four Noble Truth will be presented by 3 *Naya* until it was divided between worldly defilement and *Vodāna* (purity), realizing the 2 spheres, *Vatṭa* or cycle of birth and death and *Vivatṭa* or extinguish of birth and death.

Keywords: (Analysis), (Appamādadhamma), (Nettipakarana)

1. บทนำ

หลักธรรมสำคัญตามคำสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายหมวด แต่หากกล่าวถึงธรรมอย่างหนึ่งที่มีอุปการะมากและเป็นที่รวมของกุศลธรรมทั้งหลาย ก็คืออัปมาทธรรม ธรรมคือความไม่ประมาทนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เป็นปัจฉิมวาจาว่า “วยธมฺมา สงฺขารอ อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ”⁵ “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท

⁵ ที.ม. (บาลี) 10/218/135.

เกิด”⁶ พระพุทธพจน์บทนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงย่อพระธรรมคำสอนที่ทรงประกาศตลอดเวลา 45 ปี ลงในเพียงบทเดียว คือ ความไม่ประมาท⁷

กุศลธรรมทั้งหมดมีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทเป็นเลิศกว่ากุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ความไม่ประมาทเป็นเหตุที่สำคัญเป็นเลิศ ทำให้การเจริญอริยมรรค เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นอริยสัจ 4 ทำให้แจ้งนิพพานเป็นไปได้ พระพุทธองค์ทรงแสดงความไม่ประมาทเป็นเลิศกว่าธรรมทั้งหลาย โดยอุปมา เช่น (1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลิศกว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในสากลจักรวาล (2) รอยเท้าของสัตว์ที่เหยียบไปบนบก รอยเท้าช้างใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์อื่นทั้งหมด รอยเท้าสัตว์เหล่านั้นรวมลงในรอยเท้าช้าง (3) กลอนของเรื่อน ถือว่าเป็นจุดสูงสุดของบ้าน (4) กลิ่นหอมที่เกิดจากราก รากกฤษณาเป็นเลิศ (5) กลิ่นหอมที่เกิดจากแก่น แก่นจันทร์แดงเป็นเลิศ (6) กลิ่นหอมที่เกิดจากดอก ดอกมะลิเป็นเลิศ (7) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นเลิศกว่าพระราชาทรงปวง พระราชาอื่น ๆ ก็คล้อยตามพระเจ้าจักรพรรดิ (8) แสงดวงจันทร์ มีความสว่างมากกว่าดวงดาว (9) แสงดวงอาทิตย์ ส่องสว่างกว่าแสงอื่น ๆ เมื่อแสงอาทิตย์ขึ้นมา ก็สามารถทำลายความมืดทั้งหมด (10) ผ้าที่ทอดด้วยด้าย ผ้าแคว้นกาสิเลิศกว่าผ้าจากถิ่นอื่น⁸ เป็นต้น

หลักอัปมาทธรรมนี้ มีแสดงกระจายอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก สำหรับพระพุทธพจน์ที่สรุปเนื้อหาเป็นพระคาถาสั้น ๆ รวบรวมไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท วรรคที่ 2 อัปมาทวรรค มีพระคาถาแรกว่า

อปฺปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
 อปฺปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ยถา มตา.⁹
 ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ
 ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย
 คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าอมไม่ตาย
 คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว¹⁰

พระคาถานี้ แสดงหลักอัปมาทธรรม ประกาศอริยสัจ 4 และแสดงหลักธรรมสำคัญในพระศาสนาไว้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน ชนเป็นอันมากฟังธรรมบทนี้ ได้เป็นพระอริยบุคคลมีโสดาบัน เป็นต้น แม้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก็เพราะได้ฟังสามเณรอรหันต์

⁶ ที.ม. (ไทย) 10/218/166.

⁷ ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) 2/218/201.

⁸ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) 19/139-148/39-42, ส.ม. (ไทย) 19/139-148/72-77.

⁹ ชุ.ธ. (บาลี) 25/21/19.

¹⁰ ชุ.ธ. (ไทย) 25/21/31.

นิโครธแสดงพระธรรมเทศนาอุปมาธรรมด้วยพระคาถานี้เอง¹¹ แต่สำหรับผู้ศึกษาภายหลัง การจะเข้าใจเนื้อความในพระคาถานี้ จนเกิดปัญญาแทงทะลุถึงอริยสัจที่ถูกประกาศไว้ ต้องอาศัยคำอธิบาย และองค์ความรู้พื้นฐานต่าง ๆ มาประกอบด้วย

อริยสัจ 4 เป็นความรู้ที่เปรียบประดุจใบไม้ในกำมือที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศ เพราะความรู้เรื่องอริยสัจนี้ เป็นความรู้ที่มีประโยชน์อย่างแท้จริง เป็นเบื้องต้นของมรรคพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน¹² การประกาศอริยสัจ 4 นั้น เริ่มต้นจากธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทา อันก่อให้เกิดญาณ เห็นอริยสัจ 4 และทำกิจต่อสัจจะแต่ละข้อตามเป็นจริง¹³ ต่อจากนั้น ได้ทรงประกาศอริยสัจด้วยพระธรรมเทศนาอันหลากหลาย วิจิตร ละเอียด เพื่อให้เหมาะกับจริตอัธยาศัยของเวไนยสัตว์ พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรม อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด สมบูรณ์พร้อมด้วยอรรถะ สมบูรณ์พร้อมด้วยพยัญชนะ ทรงประกาศพรหมจรรย์ อันบริบูรณ์โดยสิ้นเชิง และบริสุทธิ¹⁴ พระธรรมเทศนา และหลักธรรมเหล่านั้นถูกรวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก

คัมภีร์เนติปิฎก รจนาโดยท่านพระมหาจักจายนเถระ ผู้เป็นเอตทัคคะในด้านอธิบายเนื้อความแห่งธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยย่อให้พิสดาร รวบรวมวิธีอธิบายเนื้อความในพระพุทธพจน์ทั้งด้านพยัญชนะและด้านอรรถะไว้อย่างสมบูรณ์และเป็นระบบ มุ่งเน้นให้เข้าใจอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์นั้น เพื่อนำไวเนยสัตว์เข้าสู่สโสดาปัตติมรรค ประกอบด้วยวิธีในการอธิบายพระพุทธพจน์ 3 ส่วน ได้แก่ (1) หาระ เป็นวิธีอธิบายด้านพยัญชนะ มีจำนวน 16 หลักการ (2) นยะ เป็นวิธีอธิบายด้านอรรถะ มีจำนวน 5 หลักการ (3) สาสนบัญญัติ เป็นวิธีในการจัดหมวดหมู่พระพุทธพจน์โดยอาศัยเนื้อหาสาระที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์นั้นเป็นหลัก แบ่งเป็น 16 หลักการ และ 28 หลักการ เช่น เทศนาหาระ เป็นวิธีอธิบายให้เข้าใจอริยสัจ 4 โดยย่อก่อน โดยจำแนกเนื้อหาในพระพุทธพจน์ออกเป็น 6 ส่วน ได้แก่ (1) อัสนาทะ (2) อาทินวะ (3) นิสสรณะ (4) ผล (5) อุปายะ (6) อาณัตติ แล้วสงเคราะห์ลงในอริยสัจ 4 ดังนี้ (1) อาทินวะกับผล เป็นทุกขสัจ (2) อัสนาทะ เป็นสมุทัยสัจ (3) นิสสรณะ เป็นนิโรธสัจ (4) อุปายะและอาณัตติ เป็นมัคคสัจ¹⁵ แล้วอธิบายให้เข้าใจอริยสัจ 4 โดยละเอียดด้วยหาระอื่น ๆ เชื่อมโยงกับหลักธรรมต่าง ๆ ทั้งด้านลึกลงไปเป็นกระบวนการธรรมและด้านกว้าง ขยายขอบเขตออกไปสู่ธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น ธรรมฝ่ายเดียวกัน ธรรมฝ่ายตรงข้าม คำไวพจน์

¹¹ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (บาลี) 1/43.

¹² ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) 19/1101/381-3822, ส.ม. (ไทย) 19/1101/613.

¹³ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) 19/1081/367-370, ส.ม. (ไทย) 19/1081/592-596.

¹⁴ โส ฐมมํ เทเสติ อาทิกุลยาณํ มชฺเฌกุลยาณํ ปรีโยสานกุลยาณํ สาตถํ สพฺพญฺชนํ, เกวลปริปัญฺณํ ปรีสุทฺธํ พุทฺธมจฺริยํ ปกาเสติ; วิ.ม.ห. (บาลี) 1/1/1, ดูรายละเอียดใน วิ.ม.ห. (ไทย) 1/1/2.

¹⁵ ดูรายละเอียดใน เนตติ. (บาลี) 9/10-11.

หาองค์ธรรม สงเคราะห์ลงชั้นนี้ อายตนะ ธาตุ อินทรีย์ ปฏิจจสมุปบาทเป็นต้นโดยละเอียด วิเคราะห์แยกสภาวธรรมเป็น 2 สายและแสดงอริยสัจให้ชัดเจนด้วยวิธีการของนยะต่อไป สภาวะพื้นฐานสำหรับพิจารณาเนื้อหา คือ มุลบท 18 ได้แก่ ตัณหา อวิชชา สมถะ วิปัสสนา เป็นต้น¹⁶

ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิธีการอธิบายพระพุทธพจน์ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ แล้วนำวิธีการเหล่านั้นมาอธิบายอุปมาพหุธรรมในพระคาถาดังกล่าว รวมทั้งวิเคราะห์หลักอุปมาพหุธรรมตามแนวเนตติปกรณ์นี้ เพื่อให้เข้าใจเนื้อหาความพระพุทธพจน์ในพระคาถานี้ยิ่งลงสู่อริยสัจ 4 และเห็นความเชื่อมโยงกับหมวดธรรมอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “วิเคราะห์อุปมาพหุธรรมตามแนวเนตติปกรณ์” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความคือ มี 3 ข้อ

- 2.1 เพื่อศึกษาวิธีการอธิบายพระพุทธพจน์ในคัมภีร์เนตติปกรณ์
- 2.2 เพื่ออธิบายหลักอุปมาพหุธรรมตามแนวเนตติปกรณ์
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์หลักอุปมาพหุธรรมตามแนวเนตติปกรณ์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสาร (Documentary research) และเชิงพรรณนา (Descriptive research) โดยมีวิธีการดังนี้

3.1 ศึกษาคัมภีร์เนตติปกรณ์โดยละเอียด ในประเด็นเรื่องความเป็นมา โครงสร้าง เนื้อหา และวิธีการอธิบายพระพุทธพจน์ทั้งหมด ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ คัมภีร์เนตติปกรณ์ภาษาบาลี อรรถกถาภาษาบาลี และฎีกาเนตติปกรณ์ภาษาบาลี นำมาวิเคราะห์ เรียบเรียง และสรุป

3.2 อธิบายอุปมาพหุธรรม โดยตั้งคาถาในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท เป็นอุทเทส แล้วอธิบายตามแนวเนตติปกรณ์ ทั้งด้านหาระ 16 นยะ 5 สาสนปฏิฐาน 16 และสาสนปฏิฐาน 18 วิเคราะห์ เรียบเรียงและสรุป ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย คำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3.3 วิเคราะห์อุปมาพหุธรรมตามแนวเนตติปกรณ์ โดยชี้ให้เห็นถึงลักษณะเด่นโดยภาพรวมและรายละเอียดในแต่ละหาระ นยะ และสาสนปฏิฐาน วิเคราะห์หลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย คำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

¹⁶ ดูรายละเอียดใน เนตติ. (บาลี) 3/3.

3.4 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

4. ผลการวิจัย/ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย

งานวิจัยนี้ มีผลการวิจัยตามลำดับวัตถุประสงค์ 3 ข้อ และประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

4.1 วิธีการอธิบายพระพุทธรูปในคัมภีร์เนติปกรณ์

คัมภีร์เนติปกรณ์ประกอบด้วยวิธีการอธิบายเพื่อให้เข้าใจอริยสัจ ๔ ที่ถูกประกาศไว้ในพระพุทธรูปนั้น ประกอบด้วยวิธีอธิบายด้านพยัญชนะ เรียกว่า หาระ มี ๑๖ อย่าง วิธีอธิบายด้านอรรถะ เรียกว่า นยะ มี ๕ อย่าง และวิธีจัดหมวดหมู่พระพุทธรูป เรียกว่า สาสนบัญญัติ มีรายละเอียด ดังนี้

1. **หาระ** เป็นหลักในการกำจัดความไม่รู้ ความลังเลสงสัย และความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่มีพระพุทธรูปเป็นอารมณ์ เป็นหลักที่ผู้แสดงธรรมควรนำมากล่าวประกอบด้วย เพื่อให้การแสดงธรรมและรับธรรมเกิดประโยชน์อย่างสมบูรณ์ เป็นหลักที่ทำให้ความเร่าร้อนกระวนกระวายอันเกิดจากความไม่เข้าใจในคำสอนหมดสิ้นไป ได้รับแต่ความสงบ เยือกเย็น ก่อให้เกิดความสดชื่น ร่าเริง เบิกบานใจ ทั้งแก่ผู้แสดงธรรมและผู้รับธรรม¹⁷ ได้รับประโยชน์คือความเข้าใจอริยสัจ 4 หยั่งลงสู่ทางดำเนินอริยมรรคมีองค์ 8 ได้อย่างถูกต้อง เป็นวิธีการอธิบายด้านพยัญชนะ มี 16 อย่าง¹⁸ มีคำอธิบายโดยย่อ ดังนี้

(1) **เทสนาหาระ** เป็นการจำแนกเนื้อความที่ประกอบอยู่ในพระพุทธรูปเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ (1) อัสสาหะ (2) อาทีนวะ (3) นิสสรณะ (4) ผล (5) อุปายะ และ (6) อาณัตติ สงเคราะห์ลงอริยสัจ 4

(2) **วิจัยหาระ** เป็นการวิเคราะห์ จำแนก แยกแยะ พระพุทธรูปให้ละเอียดยิ่งขึ้น 11 ประเด็น ได้แก่ (1) ปทวิชัย (2) ปัญหาวิชัย (3) วิสัชนาวิชัย (4) ปุพพาปวิชัย (5) อัสสาหวิชัย (6) อาทีนวิชัย (7) นิสสรณวิชัย (8) ผลวิชัย (9) อุปายวิชัย (10) อาณัตติวิชัย (11) อนุคิติวิชัย

(3) **ยุตติหาระ** คือ เป็นการตรวจสอบความถูกต้องทั้ง 2 ด้าน ได้แก่ (1) โดยศัพท์ ใช้หลักมหาปเทศ 4 (2) โดยอรรถ ใช้หลักอริยสัจ 4 การละกิเลส 3 และปัจจุสมุปบาท

(4) **ปทัฏฐานหาระ** เป็นการวิเคราะห์หาปทัฏฐานของสภาวธรรมในพระพุทธรูป

¹⁷ ความหมายหาระ ดูรายละเอียดใน เนติ.อ. (บาลี) 1/16.

¹⁸ เนื้อหาหาระ 16 ดูรายละเอียดใน เนติ.อ. (บาลี) 5-51/7-83.

(5) **ลักขณหาระ** เป็นการนำธรรมที่มีลักษณะเสมอกันมาแสดง เช่น ธรรมหมวดเดียวกัน ทำกิจเสมอกัน เหตุเสมอกัน ผลเสมอกัน อารมณ์เสมอกัน เป็นต้น

(6) **จตุပ္พหหาระ** เป็นการที่ใช้วิธี 4 อย่าง ได้แก่ (1) เนรุตตะ วิเคราะห์ศัพท์ (2) อธิปายะ วิเคราะห์ความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของผู้แสดงธรรม (3) เทสนานิทาน วิเคราะห์เหตุของการแสดงธรรม (4) ปุพพาปราณูสนธิ วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธรูปพจน์ส่วนหน้ากับส่วนหลัง

(7) **อาวัฏฏหาระ** เป็นการหมุนธรรมรอบด้าน ลงด้านล่าง ไปด้านตรงข้าม ขึ้นด้านบน แล้ววกกลับ

(8) **วิภัตติหาระ** เป็นการจำแนกสภาวธรรมเป็นระดับต่าง ๆ ปทัฏฐฐาน และภุมิ ออกเป็นสาธารณะกับอสาธารณะ

(9) **ปริวัตตนหาระ** เป็นการเปลี่ยนไปสู่สภาวธรรมตรงข้าม

(10) **เววจนหาระ** เป็นการนำคำที่มีความหมายเหมือนกันมาขยายความ

(11) **ปัญญัตติหาระ** เป็นการจำแนกคำบัญญัติ เพื่อให้เข้าใจชัด สืบถึงสภาวะใด มีความหมายอย่างไร มุ่งให้เข้าใจอะไร

(12) **โอตรณหาระ** เป็นการสงเคราะห์ธรรม เป็นชั้นๆ आयตนะ ธาตุ อินทรีย์ และปฏิจจสมุปบาท

(13) **โสธนหาระ** เป็นการตรวจสอบใจความสำคัญของพระพุทธรูปพจน์ ให้เห็นเนื้อหาหลักและเนื้อหารอง

(14) **อธิฏฐฐานหาระ** เป็นการแบ่งพระพุทธรูปพจน์เป็น 2 ระดับ ได้แก่ (1) เอกัตตะ ระดับหัวข้อธรรม (2) เวมัตตะ ระดับแจกแจงรายละเอียดหัวข้อ

(15) **ปริกขารหาระ** เป็นการจำแนกเหตุเป็น 2 แบบ ได้แก่ (1) เหตุ คือ เจื่อนไขอสาธารณะ สภาวะ อัชฌัตติกะและชนกะ (2) ปัจจัย คือ เจื่อนสาธารณะ ปรภาวะ พาหิระและอุปัตถัมภกะ

(16) **สมาโรปนหาระ** เป็นการยกสภาวธรรมที่สำคัญขึ้นแสดง 4 ประเด็น คือ (1) ปทัฏฐฐาน (2) เววจนะ (3) ภาวนา (4) ปหานะ

2. **นยะ 5** เป็นวิธีอธิบายอรรถของพระพุทธรูป โดยวิเคราะห์แยกเนื้อหาออกเป็น 2 ฝ่าย คือ (1) สังกิเลส เป็นฝ่ายวิญญูสงสาร ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุด (2) โวทาน เป็นฝ่ายวิญญู ทำให้เข้าถึงความไม่เกิดแห่งทุกข์ แล้วจึงสงเคราะห์ลงอริยสัจ 4¹⁹ การวิเคราะห์เนื้อหาความในพระพุทธรูปให้เทียบเคียงกับมูลบท 18 ได้แก่ (1) **ฝ่ายสังกิเลส** มี 9 บท ได้แก่ (1) ตัณหา (2) อวิชชา (3) โลภะ (4) โทสะ (5) โมหะ (6) สุกสัจญา (7) สุขสัจญา (8) นิจจสัจญา (9) อตตสัจญา (2) **ฝ่ายโวทาน** มี 9 บท ได้แก่ (1) สมณะ (2) วิปัสสนา (3) อโลภะ (4) อโทสะ (5) อโมหะ (6) อสุกสัจญา (7) ทุกขสัจญา (8) อนิจจสัจญา (9) อนัตตสัจญา แล้วแสดงอริยสัจตามความเหมาะสมกับบุคคลและธรรม หมวดละ 2 แสดงด้วยนันทิยาวิญญู นัย หมวดละ 3 แสดงด้วยติปุขลนัย หมวดละ 4 แสดงด้วยสิหวิกกีฬนัย

นยะทั้งหมดมี 5 อย่าง²⁰ แยกเป็นอรรถนัย 3 เป็นวิธีแสดงอริยสัจให้เหมาะกับบุคคล และกัมมณัย 2 เป็นการสอดส่องธรรมและยกธรรมมาประกอบ มีคำอธิบายโดยย่อ ดังนี้

(1) **นันทิยาวิญญู** แสดงอริยสัจ 4 ด้วยธรรมหมวดละ 2 ฝ่ายสังกิเลส คือ ตัณหาและอวิชชา ฝ่ายโวทาน คือ สมณะและวิปัสสนา

(2) **ติปุขลนัย** แสดงอริยสัจ 4 ด้วยธรรมหมวดละ 3 ฝ่ายสังกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ฝ่ายโวทาน คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

(3) **สิหวิกกีฬนัย** แสดงอริยสัจ 4 ด้วยธรรมหมวดละ 4 ฝ่ายสังกิเลส คือ สุกสัจญา สุขสัจญา นิจจสัจญา อตตสัจญา ฝ่ายโวทาน คือ อสุกสัจญา ทุกขสัจญา อนิจจสัจญา อนัตตสัจญา

(4) **ทิสาลอจนนัย** เป็นวิธีส่องดูคุณธรรมและอกุศลธรรมในพระพุทธรูป ใช้พิจารณาธรรมที่มีเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

(5) **อังกุสนัย** เป็นวิธีนำหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกันมารวมไว้ เพื่อนำไปใช้อธิบายอริยสัจ 4 ตามความเหมาะสมต่อไป

3. **ศาสนบัญญัติ** เป็นหลักในการจัดหมวดหมู่พระพุทธรูปทั้งหมดโดยอาศัยเนื้อหาสาระเป็นหลัก แสดงความหลากหลายแห่งพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า อันเป็นไปเพื่อประโยชน์

¹⁹ ความหมายนยะ ดูรายละเอียดใน เนตติ.อ. (บาลี) 2/18-19.

²⁰ เนื้อหานยะ 5 ดูรายละเอียดใน เนตติ.อ. (บาลี) 79-88/107-123.

และความสุขแก่สัตว์ทั้งหลายตามความเหมาะสมกับอริยาคัย เป็นต้นของการฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา²¹ แม้จะมีชื่อมากมาย โดยเนื้อหาสาระก็คือมูลบท 18 นั้นเอง แบ่งเป็น 2 ชุด²² ดังนี้

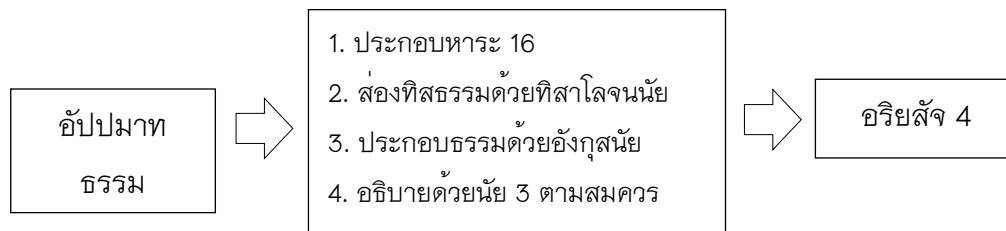
(1) **สาสนปฏิฐาน 16** จัดโดยอาศัยระดับของธรรม 4 อย่าง ได้แก่ (1) สังกิเลสภาคียสูตร แสดงธรรมฝ่ายเศร้าหมอง (2) วาสนาภาคียสูตร แสดงธรรมเป็นไปเพื่อสั่งสมอบรมบุญกุศล (3) นิพเพธภาคียสูตร แสดงธรรมสำหรับทำลายกิเลส (4) อเสกขภาคียสูตร แสดงธรรมระดับอเสกขและคุณสมบัติพระอรหันต์ นำมาจัดผสมกัน

(2) **สาสนปฏิฐาน 28** จัดเป็น 9 กลุ่ม ๆ ละ 3 แบบ ได้แก่ (1) ระดับโลกียะกับโลกุตตระ (2) แบบอิงสัตว์กับธัมมะ (3) ญาณกับอารมณ์ของญาณ (4) โสดาปัตติมรรคกับมรรคเปื้องบน (5) พระคำรัสของพระพุทธองค์กับคำผู้อื่น (6) เรื่องที่ทรงตอบกับไม่ทรงตอบ (7) กรรมกับวิบาก (8) กุศลกับอกุศล (9) สิ่งที่ทรงอนุญาตกับทรงปฏิเสธ รวมเป็น 27 และคำกล่าวสรรเสริญภาวะที่ควรสรรเสริญ

วิธีการอธิบายพระพุทธพจน์ทั้งหมด มุ่งเน้นให้เวไนยสัตว์เข้าใจอริยสัจ ๔ โดยการสังเคราะห์เนื้อความลงในอริยสัจ ๔ โดยย่อก่อนด้วยเทศนาหาระ แล้วจึงอธิบายให้ละเอียดด้วยหาระอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ แล้วนำอริยสัจออกแสดงให้ชัดเจนด้วยวิธีการของนยะต่อไป ส่วนสาสนปฏิฐานเป็นการจัดหมวดหมู่พระพุทธพจน์ เพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจเนื้อความ และนำไปประกอบในการอธิบายด้วยหาระและนยะได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.2 อธิบายหลักอปปมาทธรรมตามแนวเนติปกรณ์

อปปมาทธรรมเป็นธรรมข้อใหญ่ในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสไว้เป็นปัจฉิมวาจาทรงรวบรวมธรรมที่ทรงแสดงทั้งหมด 45 พรรษา ลงมารวมไว้ที่หลักเดียวคือความไม่ประมาท ในงานวิจัยนี้ ยกตัวอย่างจากพระคาถาที่ 1 ในอปปมาทวรรค คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท มาอธิบายตามแนวเนติปกรณ์ไปตามลำดับ²³ ดังนี้

²¹ ความหมายสาสนปฏิฐาน ดูรายละเอียดใน เนตติ.อ. (บาลี) 89/237.

²² เนื้อหาสาสนปฏิฐานทั้งหมด ดูรายละเอียดใน เนตติ. (บาลี) 89-125/124-192.

²³ ดูรายละเอียดใน เนตติ. (บาลี) 4/6.

1. **หาระ 16** ทำให้ทราบเนื้อความโดยภาพรวม แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) **ปมาทธรรม** ได้แก่ ธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด หรืออกุศลจิต 12 เจตสิกที่เกิดประกอบ 27 และ (2) **อัปปมาทธรรม** ได้แก่ ธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลทั้งหมด หรือกุศลจิต 21 เจตสิกที่เกิดประกอบ 38 เชื่อมโยงไปสู่หมวดธรรมต่าง ๆ ทั้งด้านลึกตามกระบวนการธรรมปฏิจจสมุปบาท และ ด้านกว้างขยายออกไปอย่างครบถ้วนครอบคลุม อธิบายมุ่งเข้าสู่ความเห็นที่ถูกต้องชัดเจนในอริยสัจ 4 และหยั่งลงสู่ทางดำเนินตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 สรุปตามลำดับหลักการที่ใช้ ดังนี้

(1) **เทศนาหาระ** ทำให้เข้าใจอริยสัจ 4 โดยย่อ คือ (ก) อกุศลจิต โลกียกุศลจิต เจตสิกที่ประกอบทั้งหมด ทุกข์โทมนัสและความวิตติต่าง ๆ ที่เกิดจากความประมาท สุขโสมนัสและสมบัติต่าง ๆ ที่เกิดความไม่ประมาท จัดเป็นทุกข์สัจ (ข) ตัณหาและวิปลาสอันเกิดจากความประมาท จัดเป็นสมุทัยสัจ (ค) พระนิพพานและอริยมรรคอันสำเร็จมาจากความไม่ประมาท จัดเป็นนิโรธสัจ (ง) ความไม่ประมาท ข้อปฏิบัติที่มีสติเป็นหลัก อันเป็นปฏิปทาเบื้องต้นแห่งอริยมรรค และคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ทรงให้หลีกเลี่ยงความประมาท กระตุ้นเตือนให้ทำกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท จัดเป็นมคคสัจ

(2) **วิจัยหาระ** ทำให้เข้าใจอริยสัจที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์นั้นอย่างละเอียด และเจาะลึกลงไปกว่าเดิม คือ (ก) ทุกขเวทนา ทุกข์ 3 อย่าง ได้แก่ ทุกข์ โทมนัส อันเป็นทุกข์ทุกข์ สุขโสมนัส อันเป็นวิปริณามทุกข์ และสังขารทั้งหมด อันเป็นสังขารทุกข์ สังขารที่เป็นไปในภุมิ 3 ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับความประมาทและความไม่ประมาท ผลของธรรมเทศนาที่เกิดในปัจจุบัน คือ สุตมยปัญญา ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง เข้าใจสิ่งที่เคยฟังแล้ว บรรเทาความลังเลสงสัยได้ ทำความเห็นให้ตรงจิตมีความผ่องใส มีความเข้าใจอรรถะ สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส ดำเนินไปตามสัมมาปฏิปทาจนถึงความชั่ว เพิ่มพูนกุศลคุณความดี ทำความเพียร เข้าถึงธรรมระดับต่าง ๆ เข้าถึงความสุขระดับต่าง ๆ และได้วิสุทธิ 6 ประการ ผลที่เกิดในกายหน้า คือ สมบัติคืออายุ ผิวพรรณกำลัง สุข ภัยรตติยค บริวาร ความเป็นใหญ่ อุประิสมบัติ สิริแห่งความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สิริแห่งความเป็นเทวราช ความถึงพร้อมด้วยจักร 4 เป็นต้น เป็นทุกข์สัจ (ข) ตัณหา 3 ตัณหา 6 ตัณหา วิจจริต 108 วิปลาส 3 ในวัตถุ 4 ที่เกิดจากความประมาท เป็นสมุทัยสัจ (ค) พระนิพพานและอริยมรรคมีองค์ 8 รวมทั้งธรรมทั้งหมดในระดับโลกุตตระ เป็นนิโรธสัจ (ง) ปรัตโยสยะ โยนิโสมนสิการ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย และ คำพร่ำสอนที่เป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นมคคสัจ

(3) **ยุตติหาระ** ทำให้เกิดความมั่นใจในความถูกต้องด้านพยัญชนะและอรรถะ ได้แก่ (1) ความเหมาะสมด้านพยัญชนะ คือ พระคาถานี้ เป็นบาลีที่ขึ้นสู่สังคายนาทั้ง 3 ครั้ง จัดอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (2) ความเหมาะสมด้านอรรถะ คือ พระคาถานี้ มีความเหมาะสมทางด้านอรรถะที่สมบูรณ์ ไม่ขัดแย้งกับหลักอริยสัจ 4 ประกอบลงในอริยสัจได้ทั้ง 4 ข้อ มี

ข้อปฏิบัติที่จัดอยู่ในอริยมรรคทำให้ละกิเลสได้ ผลของพระธรรมเทศนามีผู้ได้บรรลุธรรม จัดลง
กระบวนธรรมปฏิจาสุมุปาบท ความไม่ประมาทจัดเป็นธรรมฝ่ายวิชา เป็นปฏิจาสุมุปาบทฝ่ายนิโรธ
วาระ ส่วนความประมาทจัดเป็นธรรมฝ่ายอวิชา เป็นปฏิจาสุมุปาบทฝ่ายสมุทวาระ

(4) **ปทัฏฐานหาระ** ทำให้เข้าใจเหตุต่อเนื่องลงมาและผลต่อเนื่องขึ้นไปของธรรมที่
ประกอบอยู่ในพระพุทธรูป เช่น ฝ่ายความไม่ประมาท มีกระบวนธรรม ดังนี้ (1) การคบสัตบุรุษ ->
(2) การฟังสัทธรรม -> (3) ศรัทธา -> (4) การมนสิการโดยแยบคาย -> (5) สติสัมปชัญญะ -> (6)
ความสำรวมอินทรีย์ -> (7) สุจริต 3 -> (8) สติปัฏฐาน 4 -> (9) โพชฌงค์ 7 -> (10) วิชาและ
วิมุตติ ส่วนฝ่ายความประมาท มีกระบวนธรรม ดังนี้ (1) การไม่คบสัตบุรุษ -> (2) การไม่ฟังสัทธรรม
-> (3) ความไม่มีศรัทธา -> (4) การมนสิการโดยไม่แยบคาย -> (5) ความไม่มีสติสัมปชัญญะ ->
(6) ความไม่สำรวมอินทรีย์ -> (7) ทุจริต 3 -> (8) นีวรณ 5 -> (9) อวิชา -> (10) ภาวต้นหา เป็น
ต้น

(5) **ลักษณะหาระ** ทำให้เข้าใจหลักธรรมที่เกี่ยวข้องได้อย่างกว้างขวาง เช่น ความ
ไม่ประมาท (ก) ธรรมที่มีการไปร่วมกัน ได้แก่ กามาวจรกุศลจิต 8 และเจตสิกที่เกิดประกอบ รูปาวจร
กุศลจิต 5 และเจตสิกที่เกิดประกอบ อรูปาวจรกุศลจิต 4 และเจตสิกที่เกิดประกอบ โลกุตตรกุศลจิต
4 และเจตสิกที่เกิดประกอบ (ข) ธรรมที่มีกิจเสมอกัน ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เพราะเป็น
ธรรมฝ่ายมรรค ทำให้เกิดปัญญาตรัสรู้อรุณ 4 เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานเหมือนกันเป็นต้น (ค)
ธรรมที่มีเหตุเสมอกัน ได้แก่ กุศลธรรมทั้งปวง มีเหตุเป็นอโลภะ อโทสะ อโมหะ (ง) ธรรมที่มีผล
เสมอกัน ได้แก่ กุศลธรรมทั้งปวง ให้ผลเป็นความสุข ส่วนความประมาท มีธรรมที่ไปร่วมกัน ได้แก่
โลภมูลจิต 8 และเจตสิกที่เกิดประกอบ โทสมูลจิต 2 และเจตสิกที่เกิดประกอบ โมหมูลจิต 2 และ
เจตสิกที่เกิดประกอบ เป็นต้น

(6) **จตุพยหาระ** ทำให้เข้าใจรายละเอียดของพระพุทธรูปในประเด็นเกี่ยวกับรูป
วิเคราะห์ศัพท์ วัตถุประสงค์ของผู้แสดงธรรม เหตุเกิดพระพุทธรูปนั้น และความเกี่ยวข้องของธรรม
ต่าง ๆ อย่างละเอียด เช่น พระคาถานี้ พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามเพื่อตัดความสงสัยของภิกษุ
ทั้งหลาย ทำให้เกิดความเข้าใจชัดในเรื่องความเป็นอยู่และความตายในทางสภาวะธรรม กลุ่มพระนาง
สามาวดี เป็นผู้ไม่ประมาทชื่อว่าไม่ตาย เพราะความไม่ประมาทนำคุณธรรมต่าง ๆ มาให้จนถึง
นิพพาน กลุ่มพระนางมาคันทียา เป็นผู้ประมาทเหมือนคนตายแล้ว เพราะความประมาท ไม่อาจทำให้
เกิดกุศลใด ๆ ได้เลย มีแต่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ต้องทนทุกข์อยู่ในวัฏฏสงสารตลอดไป เพื่อให้พุทธ
บริษัทเห็นคุณค่าของความไม่ประมาท เห็นโทษของความประมาท หลีกออกจากความประมาท มาตั้งอยู่
ในความไม่ประมาท

(7) **อาวัฏฏหาระ** ทำให้เข้าใจการหมุนไปของหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่ครบทั้ง 2 ด้าน เช่น ความไม่ประมาท คือ การมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ซึ่งเป็นฝ่ายวิชาและวิมุตติ เป็นฝ่ายกุศล เมื่อหาปทัฏฐานต่อเนื่องลงมาจบลงที่การคบสัตบุรุษ จากการคบสัตบุรุษ หมุนไปหาธรรมอีกฝ่ายตรงข้าม คือ การไม่คบสัตบุรุษ แล้วแสดงผลต่อเนื่องขึ้นไปจบลงที่ภวัตถุหา จากภวัตถุหา หมุนไปหาธรรมอีกฝ่ายตรงข้าม คือ วิชาและวิมุตติ หาปทัฏฐานต่อเนื่องลงมาอีก ก็จะมาบรรจบกันที่ความไม่ประมาท คือ การเป็นอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ

(8) **วิกัตติหาระ** ทำให้เข้าใจระดับชั้นของธรรม ปทัฏฐาน และภูมิของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง ทั้งโดยทั่วไปและไม่ทั่วไป เช่น (ก) จำแนกโดยธรรม ได้แก่ ระดับสังกิเลสภาคียะ ตอนที่กล่าวถึง “ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย” และ “คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว” ระดับवासनाภาคียะ เพราะบุคคลผู้ไม่ประมาท มีสติตั้งมั่นอยู่เสมอ ย่อมให้ทานบ้าง รักษาศีลบ้าง เจริญภาวนาบ้าง การทำกุศลระดับโลกียะ เมื่อยังไม่บรรลุนิพพานก็เป็นवासนาสังสมไปในภพหน้าต่อไป ระดับนิพเพชภาคียะ ตอนที่กล่าวถึง “ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ” และ “คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย” ระดับอเสกขภาคียะ เป็นคุณธรรมของพระอรหันต์ผู้ที่ท่านมีสติสมบุรณ์แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทอย่างสมบุรณ์ (ข) จำแนกโดยภูมิ ได้แก่ ปุณฺณภูมิ เป็นผู้ไม่ประมาท สังสมบุญกุศลทัสสนภูมิ เป็นผู้ไม่ประมาท เกิดโศดาปัตติมคฺคญาณ รู้แจ้งอริยสัจ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปรามาส ปิณฺณบาย เป็นพระโศดาบัน ภาวนาภูมิ เป็นไม่ประมาท มุ่งหน้าเดินตามอริยมรรค เพื่อเข้าถึงนิพพาน เป็นพระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

(9) **ปริวัตตนหาระ** ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนไปสู่ธรรมฝ่ายตรงกันข้าม เช่น ความไม่ประมาทมีฝ่ายตรงข้ามคือความประมาท กุศลมีฝ่ายตรงข้ามคืออกุศล ความไม่ตายมีฝ่ายตรงข้ามคือความตาย วิวัฏฏะมีฝ่ายตรงข้ามคือวัฏฏะ โวทานมีฝ่ายตรงข้ามคือสังกิเลส โยนิโสมนสิการมีฝ่ายตรงข้ามคืออโยนิโสมนสิการ เป็นต้น เห็นธรรมที่เป็นคู่ปฏิพัทธ์กัน เมื่อฝ่ายหนึ่งมี อีกฝ่ายหนึ่งย่อมไม่มี เห็นชัดว่า อกุศลกับกุศลนั้นอยู่ร่วมกันไม่ได้ ธรรมของสัตบุรุษกับธรรมของอสัตบุรุษห่างไกลกันมาก

(10) **เววจนหาระ** ทำให้เข้าใจหลักธรรมได้สะดวกขึ้น ผ่านการใช้คำไวพจน์ที่ล้วนชี้ตรงไปที่หลักธรรมเดียวกัน เช่น (ก) ความไม่ประมาท มีคำไวพจน์ ได้แก่ ทำด้วยความเฝ้าเพื่อ ทำติดต่อกัน ไม่หยุด ประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ความระลึกได้ ความตามระลึก ความหวนระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลหาย ความไม่หลงลืม อินทรีย์คือสติ พละคือสติ ความระลึกชอบ เป็นต้น แม้บทอื่น ๆ เมื่อนำมาใช้เป็นอุบายในการทำกุศลที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ และรักษากุศลที่บริบูรณ์แล้วด้วยปัญญา คือ ฉนฺโท วายาโม อสุสสาโห อสุโสฬหี อปฺปภาวนี สติ สมฺปชฺฌณํ อาตบฺป ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนฺุโยโค ก็เป็นคำไวพจน์ของความไม่ประมาทด้วยเช่นกัน (ข) ความประมาท มีคำไวพจน์ ได้แก่ ความปล่อยใจไป การเพิ่มพูนความปล่อยใจไปในกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต

หรือในกามคุณ 5 หรือการทำโดยไม่เคารพ การทำไม่ให้ติดต่อ การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤดิย่อหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ ความประมาทในการเจริญสภาวะธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลาย ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่ประมาท เป็นต้น

(11) **บัญญัติติหาระ** ทำให้เข้าใจบทพญัญชนะทั้งหมด เป็นคำบัญญัติที่ตั้งขึ้น เพื่อแสดงความจริงที่มีอยู่ และเพื่อแยกสภาวะแต่ละอย่างออกจากกัน ไม่ให้ปะปนกัน เช่น นิกเขปบัญญัติ บัญญัติตั้งไว้ให้ทราบว่า ความไม่ประมาท คือ การมีสติตั้งมั่นอยู่เสมอเช่นนั้น เป็นที่รวมของกุศลธรรมทั้งหลาย และ ในทางตรงกันข้าม บัญญัติตั้งไว้ให้ทราบว่า ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย ปริญาบัญญัติ บัญญัติการกำหนดรอบรู้ทุกขัสสัจด้วยปริญา 3 อย่าง ปหานบัญญัติ บัญญัติการละสมุทัยด้วยปหาน 5 อย่าง สัจฉิกิริยาบัญญัติ บัญญัติการกระทำให้แจ้งนิโรคด้วยนิโรค 5 อย่าง ภาวนาบัญญัติ บัญญัติการอบรมพัฒนาทำให้เกิดอริยมรรคด้วยมรรค 4 อย่าง เป็นต้น

(12) **โอตรณหาระ** ทำให้เข้าใจหลักธรรมทุกอย่างที่ถูกแสดงอยู่ในบัญญัติมากมาย ล้วนจัดลงในปฏิจจสมุปบาท อินทรีย์ ชันธ์ อายตนะ ธาตุ เช่น (ก) โดยปฏิจจสมุปบาท ความประมาทเป็นฝ่ายอวิชชา เป็นเหตุของการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร จัดเป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข ความไม่ประมาท เป็นธรรมฝ่ายวิชชา เป็นที่รวมของกุศลธรรมทั้งหลาย จัดเป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข (ข) โดยอินทรีย์ ได้แก่ จิต จัดเป็นมโนอินทรีย์ ชีวิตินทรีย์เจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นชีวิตินทรีย์ เวทนาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นโสณสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ และอุปกชินทรีย์ สติเจตสิก จัดเป็นสตินทรีย์ สัทธาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นสัทธินทรีย์ วิริยะเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นวิริยอินทรีย์ เอกัคคตาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นสมาธิินทรีย์ ปัญญาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นปัญญินทรีย์ อนุญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ อัญญินทรีย์ อัญญาตาวินทรีย์ (ค) โดยชันธ์ ได้แก่ จิต จัดเป็นวิญญาณชันธ์ เวทนาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นเวทนาชันธ์ สัญญาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นสัญญาชันธ์ สติเจตสิก โมหเจตสิกและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดประกอบ จัดเป็นสังขารชันธ์ วัตถุที่เกิดของจิตตูปาทนนั้น คือหทยวัตถุ จัดเป็นรูปชันธ์ (ง) โดยธาตุ ได้แก่ จิต จัดเป็นมโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุ เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก สติเจตสิก โมหเจตสิกและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดประกอบ วัตถุที่เกิดของจิตตูปาทนนั้น คือหทยวัตถุ จัดเป็นธัมมธาตุ (จ) โดยอายตนะ ได้แก่ จิต จัดเป็นมโนอายตนะ เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก สติเจตสิก โมหเจตสิกและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดประกอบ วัตถุที่เกิดของจิตตูปาทนนั้น คือหทยวัตถุ จัดเป็นธัมมอายตนะ

(13) **โสธนหาระ** ทำให้เข้าใจเนื้อหาหลักและเนื้อหารองในพระพุทพจน์ คือใจความสำคัญในพระคาถานี้ คือ คำว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ” และ “ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย” เป็นใจความสำคัญของพระคาถาเรียกว่าอาร์ัมมะ เพราะด้วยบทพญัญชนะส่วนนี้ แสดงเนื้อครอบคลุมทั้งหมดแล้ว ใจความรองในพระคาถานี้ คือ คำว่า “คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่า

ย่อมไม่ตาย” และ “คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว” เพราะแสดงเนื้อความเสริม ทำให้เข้าใจในรายละเอียดปลีกย่อยเพิ่มเติมจากเดิม

(14) **อธิกฐานหาระ** ทำให้ทราบหัวข้อธรรมและจำแนกประเภทธรรม เช่น (ก) ความประมาท ที่เป็นเอกัตตะ ได้แก่ การทำด้วยความเผลอเพ้อ การทำติดต่อกัน การทำไม่หยุด ความประพฤติน้อยย่อหยาบ ความไม่ละความพอใจ ความไม่ทอดธุระ ความตามระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลหาย เป็นต้น ส่วนเวมัตตะ ได้แก่ ความไม่ประมาทในทาน ความไม่ประมาทในศีล ความไม่ประมาทในภาวนา ความไม่ประมาทในพระธรรมวินัย ความไม่ประมาทในอุปัชฌาย์ ความไม่ประมาทในอาจารย์ เป็นต้น (ข) ความไม่ประมาท ที่เป็นเอกัตตะ ได้แก่ ความปล่อยจิตไป การเพิ่มพูนความปล่อยจิต การทำโดยไม่เคารพ การทำไม่ให้ติดต่อกัน การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติน้อยย่อหยาบ ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ เป็นต้น ส่วนเวมัตตะ ได้แก่ ความปล่อยจิตไปในกายทุจริต ความปล่อยจิตไปในวจีทุจริต ความปล่อยจิตไปในมโนทุจริต ความปล่อยจิตไปในกามคุณ 5 การทำโดยไม่เคารพในทาน การทำโดยไม่เคารพในศีล การทำโดยไม่เคารพในภาวนา เป็นต้น

(15) **ปริกขารหาระ** ทำให้ทราบว่า ธรรมทั้งหลายเกิดจากเงื่อนไขทั้งภายในและภายนอก เงื่อนไขให้เกิดและเงื่อนไขอุปถัมภ์ เป็นต้น เช่น (ก) ความไม่ประมาท เกิดจากเหตุและปัจจัย ดังนี้ (1) เหตุ มีลักษณะเป็นสภาวะ อัสสัฏฐิตะ ชนกะ อสาธารณะ เช่น ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โยนิโสมนสิการ ความถึงพร้อมด้วยศีล ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ ความถึงพร้อมด้วยกำลังจิตที่มั่นคง เป็นต้น (2) ปัจจัย มีลักษณะเป็นวิสภาวะ พาหิระ อุปัตถัมภกะ สาธารณะ เช่น การอยู่ในสถานที่อันสมควร การคบหาสัตบุรุษ ความมีกัลยาณมิตร การได้ฟังพระสัทธรรม เป็นต้น (ข) ความประมาท เกิดจากเหตุและปัจจัย ดังนี้ (1) เหตุ เช่น โมหะ อหิริกะ อนินตปปะ อุทธัจจะ โยนิโสมนสิการ ความไม่มีศรัทธา ความไม่มีศีล เป็นต้น (2) ปัจจัย เช่น การคบคนพาล การไม่ได้ฟังพระสัทธรรม เป็นต้น

(16) **สมาโรปนหาระ** ทำให้รู้วิธีในการยกธรรมขึ้นแสดงในส่วนที่จำเป็น ได้แก่ เหตุ ต่อเนื่อง คำไวพจน์ ธรรมที่เจริญ และธรรมที่ถูกละ เช่น (ก) ธรรมฝ่ายที่ควรเจริญ คือ โพธิปักขิยธรรม 7 หมวดมี 37 ประการ เป็นธรรมที่ควรเจริญ เมื่อทำให้เกิดขึ้นจนสมบูรณ์ประชุมรวมกัน ก็จะเกิดเป็นมรรค 4 ได้แก่ โสตาปัตติมรรค สกาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นกุศล รวมลงในความไม่ประมาทนั่นเอง (ข) ธรรมที่ควรละ ได้แก่ ตัณหาและอวิชชา กล่าวโดยสรุปคือกิเลสทั้งหมดอันจะพึงถอนขึ้นด้วยอริยมรรค เมื่อเจริญธรรมฝ่ายอริยมรรค กิเลสย่อมถูกละไป ถูกตัดมูลราก ทำให้ถึงภาวะไม่มี ทำให้มีสภาพไม่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกต่อไปด้วยอำนาจของมรรค ธรรมที่ควรละนี้ เมื่อกล่าวโดยเป็นแบบอริยสัจ 4 ได้แก่ ตัณหา เมื่อกล่าว

โดยปฏิจจสมุปปาต ได้แก่ อวิชชา เมื่อกล่าวแสดงคู่ตรงกับอริยมรรค ได้แก่ สังโยชน์และอนุสัย เป็นต้น

2. **นยะ 5** ทำให้เข้าใจวิธีการนำเนื้อความของพระพุทพจน์คืออริยสัจ 4 ออกแสดงผ่านหลักธรรมหมวดละ 2 หมวดละ 3 และหมวดละ 4 ทั้งหมดล้วนแสดงสิ่งเดียวกัน สรุปดังนี้

(1) **นันทิยาวิภูษณ** ทำให้เข้าใจวิธีการแยกธรรมเป็นฝ่ายสังกิเลสกับฝ่ายไวทาน แล้วประกอบลงอริยสัจ 4 โดยใช้ธรรมหมวดละ 2 คือ (ก) ความไม่ประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในสมถะและวิปัสสนา เป็นปฏิจจสมุปปาตฝ่ายนิโรธวาระ เป็นฝ่ายวิภูษณ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ เป็นธรรมฝ่ายไวทานที่สมบุรณ์ระดับโลกุตตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ตามพระคาถา คือความไม่ประมาท ตามนันทิยาวิภูษณ คือ สมถะกับวิปัสสนา (ข) ความประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในตัณหาและอวิชชา เป็นปฏิจจสมุปปาตฝ่ายสมุทยวาระ

ประกอบเนื้อความในพระคาถาลงอริยสัจ 4 ได้ดังนี้ (ก) ทุกขสัจ ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย (ข) สมุทยสัจ ได้แก่ ตัณหาอันเป็นความติดใจในทุกข์ และอวิชชาที่เป็นมูลของวิภูษณสงสารในฐานะที่เป็นประธาน ความประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายสังกิเลสทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดในภพต่าง ๆ (ค) นิโรธสัจ ได้แก่ พระนิพพาน อันภาวะไม่เกิดของทุกข์และเหตุเกิดทุกข์ (ง) มัคคสัจ ได้แก่ อริยมรรค และ สมถะกับวิปัสสนา ความไม่ประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายไวทานทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งอริยสัจ 4

(2) **ติปุกขลน** ทำให้เข้าใจวิธีการแยกธรรมเป็นฝ่ายสังกิเลสกับฝ่ายไวทาน แล้วประกอบลงอริยสัจ 4 โดยใช้ธรรมหมวดละ 3 คือ (ก) ความไม่ประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในอโลกะ อโทสะและอโมหะ หรือ ปัญญาชั้น สิลขันธ สมาธิชั้น เป็นปฏิจจสมุปปาตฝ่ายนิโรธวาระ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เป็นธรรมฝ่ายไวทานที่สมบุรณ์ระดับโลกุตตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ตามพระคาถา คือความไม่ประมาท ตามติปุกขลน คือ ปัญญาชั้น สิลขันธ สมาธิชั้น (ข) ความประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในโลกะ โทสะและโมหะ จัดอยู่ปฏิจจสมุปปาตฝ่ายสมุทยวาระ เป็นฝ่ายหมุนอยู่ในวิภูษณสงสาร มีการปฏิบัติผิดไม่อาจจะออกวิภูษณสงสารได้

ประกอบเนื้อความในพระคาถาลงอริยสัจ 4 ได้ดังนี้ (ก) ทุกขสัจ ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย (ข) สมุทยสัจ ได้แก่ ตัณหาอันเป็นความติดใจในทุกข์ และ โลกะ โทสะ โมหะ อันเป็นมูลแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย ความประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายสังกิเลสทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดในภพต่าง ๆ (ค) นิโรธสัจ ได้แก่ พระนิพพาน อันภาวะไม่เกิดของทุกข์และเหตุเกิดทุกข์ (ง) มัคคสัจ ได้แก่ อริยมรรค ปัญญาชั้น สิลขันธ สมาธิชั้น และ อโลกะ อโทสะ โมหะ อันเป็นมูล

แห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ความไม่ประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายโงทธานทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญา เห็นแจ้งอริยสัจ 4

(3) **สัททิกกัปปิตนัย** ทำให้เข้าใจวิธีการแยกธรรมเป็นฝ่ายสังกิเลสกับฝ่ายโงทธาน แล้วประกอบลงอริยสัจ 4 โดยใช้ธรรมหมวดละ 4 คือ (ก) มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในสุกขสัจจะ ทุกขสัจจะ อนิจจสัจจะ และอนัตตสัจจะ เป็นปฏิจักษุสมุปาทฝ่ายนิโรธวาระ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ เป็นธรรมฝ่ายโงทธานที่สมบูรณ์ระดับโลกุตตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ตามพระคาถา คือความไม่ประมาท ตามสัททิกกัปปิตนัย คือสติปัฏฐาน 4 (ข) ความประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในสุกขสัจจะ สุขสัจจะ นิจจสัจจะ และอิตตสัจจะ เป็นปฏิจักษุสมุปาทฝ่ายสมุททวาร

ประกอบเนื้อความในพระคาถาลงอริยสัจ 4 ได้ดังนี้ (ก) ทุกขสัจ ได้แก่ อุปาทานขันธ 5 ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย (ข) สมุททสัจ ได้แก่ ตัณหาอันเป็นความติดใจในทุกข์ และ สุขสัจจะ สุขสัจจะ นิจจสัจจะ อิตตสัจจะ อันเป็นวิปัสสาส ความประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายสังกิเลสทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดในภพต่าง ๆ (ค) นิโรธสัจ ได้แก่ พระนิพพาน อันภาวะไม่เกิดของทุกข์และเหตุเกิดทุกข์ (ง) มัคคสัจ ได้แก่ อริยมรรค สติปัฏฐาน 4 ความไม่ประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายโงทธานทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งอริยสัจ 4

(4) **ทิสาลอจณัย** ทำให้เข้าใจการส่องหาธรรมต่าง ๆ ที่แสดงมาแล้วด้วยหลักหาระ ด้วยใจ เห็นทิศทางของธรรมเป็นกระแส 2 ฝ่าย ความไม่ประมาทเป็นกระแสธรรมฝ่ายโงทธาน ยกระดับจิตให้สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ สิ้นสุดที่พระนิพพาน ส่วนความประมาทเป็นกระแสธรรมฝ่ายสังกิเลส ทำให้เกิดการวนเวียนไม่สิ้นสุด

(5) **อังกุสณัย** ทำให้เข้าใจการยกธรรมที่เกี่ยวข้องกับความไม่ประมาทและความประมาท เชื่อมโยงกับมูลบท 18 ที่เป็นพื้นฐาน เพื่อนำออกแสดงด้วยนันทิยาวัฏฏณัย หรือ ตีปุกขลนัย หรือ สัททิกกัปปิตนัย อย่างใดอย่างหนึ่งตามความเหมาะสม

3. **สาสนปัฏฐาน** ทำให้เข้าใจการจัดหมวดหมู่ ระดับ และประเภทของธรรมในพระคาถา นี้โดยกว้าง ๆ เป็นประโยชน์ต่อการนำไปอธิบายด้วยหลักหาระและนยะได้สะดวกยิ่งขึ้น และยังเป็น การทวนสอบคำอธิบายให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันอีกด้วย พระคาถานี้ จัดตามสาสนปัฏฐานได้ดังนี้ (1) สังกิเลสวาทานนิพเพชภาคียสูตร (2) สังกิเลสอเสกขภาคียสูตร (3) ตัณหาสังกิเลสภาคียสูตร (4) ทิฏฐิสังกิเลสภาคียสูตร (5) พุจจริตสังกิเลสภาคียสูตร (6) ตัณหาโงทธานภาคียสูตร (7) ทิฏฐิโงทธาน ภาคียสูตร (8) พุจจริตโงทธานภาคียสูตร (9) โลภียโลกุตตรสูตร (10) สัตตธัมมาธิปัฏฐานสูตร (11)

ญาณสูตร (12) ทสสนภาวนาสูตร (13) สกวจนสูตร (14) วิสัชชนียสูตร (15) กัมมวิปากสูตร (16) กุสลากุสลสูตร (17) อนุญญาตปฏิกขิตตสูตร

เมื่อใช้วิธีการในเนตติปกรณ์อธิบายหลักอัปปมาทธรรม ทำให้เข้าใจหลักธรรมได้ตรงประเด็น ลึกซึ้ง และกว้างขวาง คือ ทำให้เห็นอริยสัจ ๔ ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์ได้อย่างชัดเจน เห็นกระแสธรรมที่เป็นเงื่อนไขต่อเนื่องทั้ง ๒ ด้าน และเห็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ไม่ได้แสดงไว้ในพระคาถา รวมทั้งช่วยให้เข้าใจสัจธรรมจากมุมมองที่หลากหลาย

4.3 วิเคราะห์หลักอัปปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์

หลักอัปปมาทธรรมที่ได้อธิบายด้วยวิธีการหาระ 16 นยะ 5 และจัดหมวดหมู่ด้วยสาสนบัญญัติ พบว่า อัปปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา คือการแสดงอริยสัจ 4 โดยใช้บทพยัญชนะชุดหนึ่งที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการแทงตลอดของผู้ฟังในสถานการณ์หนึ่ง มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมากมายที่ไม่ได้ระบุไว้ในพระคาถา สรุปเป็นหลักการได้ดังนี้

1. หาระ 16 เป็นการอธิบายอัปปมาทธรรมให้ยิ่งลงสู่อริยสัจ 4 โดยย่อก่อน แล้วอธิบายให้ละเอียดและระบุเจาะจงยิ่งขึ้น แสดงให้เห็นว่าอัปปมาทธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดมาลอย ๆ เป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่อง เชื่อมโยงสู่หลักธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ไม่ได้ถูกแสดงไว้ในบทพยัญชนะนั้น แยกระดับของธรรม พิจารณาธรรมที่ตรงกันข้าม สงเคราะห์ธรรมทั้งหมดที่อยู่ในบัญญัติหลากหลายลงโดยความเป็นขั้นธ ายตนะ ชาติ อินทรีย์ ปฏิจจสมุปบาท ทวนสอบป้องกันการอธิบายไม่ให้ออกแนวอริยสัจ จนกระทั่งยกข้อปฏิบัติที่สามารถละกิเลสได้ขึ้นแสดง โดยทุกคำอธิบายต้องตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมทั้งด้านพยัญชนะและอรรถะทั้งหมด วิธีการทั้ง 16 อย่าง สามารถอธิบายให้เข้าใจด้านพยัญชนะได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน เพียงพอต่อการนำเนื้อความอัปปมาทธรรมคืออริยสัจ 4 ออกประกาศ ในการอธิบายด้านพยัญชนะมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมากมาย หลักธรรมสำคัญและเป็นหลักทั่วไปในการอธิบายธรรม ได้แก่ อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท โพธิปักขิยธรรม กิเลส ขั้นธ ายตนะ ชาติ อินทรีย์ เน้นอธิบายลงสู่อริยสัจ 4 และอริยมรรค เพื่อนำเข้าสู่สัปปัตติมรรคเป็นหลัก ทำให้เข้าใจหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่จำเป็นที่สุดที่ชาวพุทธต้องเรียนรู้ ได้แก่ (1) อริยสัจ 4 ในฐานะเป็นธรรมที่ต้องรู้ให้ชัดเจนด้วยญาณ (2) โพธิปักขิยธรรม ในฐานะเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดญาณเห็นอริยสัจ เป็นหลักปฏิบัติที่ควรทำให้เกิดขึ้น เมื่อทำให้เกิดขึ้นแล้ว สามารถทำให้หมดกิเลสได้

2. นยะ 5 เป็นการนำเนื้อความอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในอัปปมาทธรรมออกแสดง โดยการตรวจสอบกระแสธรรมที่มีทิศทางเดียวกันด้วยทิสาลอจนนัย นำธรรมเหล่านั้นเท่าที่จำเป็นและเพียงพอยกมารวมไว้ด้วยอังกุสนัย แล้วจึงแสดงอริยสัจ 4 ด้วยนัย 3 แสดงแยกให้เข้าใจชัดเจนถึงกระบวนการ 2 ฝ่าย ได้แก่ (1) สังกิเลส เป็นธรรมฝ่ายที่มีความเศร้าหมอง เป็นฝ่ายวัฏฏะ ทำให้เวียน

ว่าตายเกิดอยู่ในวัฏฏทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรละ เรียกว่าปหาตัพพธรรม (2) โวทาน เป็นธรรมฝ่ายหมดจด สะอาดผ่องแผ้ว เป็นฝ่ายวิวัฏฏะ ทำให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง เป็นสิ่งที่ควรเจริญ เรียกว่า ภาเวตัพพธรรม เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการปฏิบัติสมุปบาท 2 สาย สงเคราะห์ลงสู่อริยสัจ 4 การอธิบายด้วยหลักกณเฑาะนี้ ทำให้มีความชัดเจนในธรรม 2 หมวด ได้แก่ (1) ภาเวตัพพธรรม เป็นธรรมฝ่าย อริยมรรคต้องทำให้เกิดมีขึ้น (2) ปหาตัพพธรรม เป็นธรรมฝ่ายกิเลสสามารถละได้ ทำให้ไม่เกิดอีกต่อไปเมื่อมีอริยมรรค

3. สาสนปฏิฐาน เป็นการจัดเนื้อความที่มีอยู่ในอัปมาทธรรมเป็นหมวดหมู่ เป็นระดับ และประเภทต่าง ๆ เพราะเนื้อความในพระคานานี้มีหลายประเด็นประกอบอยู่ หลักสาสนปฏิฐาน จะทำให้แบ่งระดับของธรรมเป็นสังกิเลส วาสนา ภาวนาและอเสชะ และจัดแบ่งประเภทเป็นโลกียะ และโลกุตระเป็นต้นได้ ทำให้สามารถอธิบายให้ละเอียดด้านพยัญชนะและอรรถะได้สะดวกยิ่งขึ้น เห็นได้ว่า พระพุทธพจน์ทั้งหมดล้วนจัดลงได้ในสาสนปฏิฐานเหล่านี้ได้ เนื้อหาสาระในพระพุทธพจน์ นั้นพิจารณาจากมูลบท 18 ที่ได้ตั้งไว้เป็นหลักแล้วในเนตติปกรณ์ พระพุทธพจน์หนึ่ง ๆ สามารถจัด ลงสาสนปฏิฐานได้หลายแบบ เนื่องจากเนื้อหาสาระมีความคาบเกี่ยวกันและเป็นการจัดด้วยแง่มุม ต่างกัน เมื่อมองเนื้อหาสาระโดยอาศัยแง่มุมหลากหลาย ก็มีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาของ พระพุทธพจน์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

หลักอัปมาทธรรมที่ถูกอธิบายด้วยวิธีการในเนตติปกรณ์ ทำให้เห็นว่า เป็นการประกาศ อริยสัจ ๔ นั้นเอง ซึ่งหากผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาความอริยสัจที่มีอยู่ในพระคานานี้ ก็สามารถบรรลุ ธรรม หยั่งลงสู่อริยมรรค เข้าสู่โสดาปัตติมรรค เกิดสัมมาทิฏฐิ ละมิจฉาทิฏฐิได้

5. บทสรุป

สรุปความว่า อัปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา เมื่ออธิบายตามแนวเนตติปกรณ์ แล้ว พบว่า เป็นการประกาศสังขธรรม ให้ผู้ฟังได้รู้ชัดในทุกขสัจโดยความเป็นทุกขสัจ รู้ชัด สมุทยสัจ โดยความเป็นสมุทยสัจ รู้ชัดนิโรธสัจโดยความเป็นนิโรธสัจ รู้ชัดมัคคสัจโดยความเป็นมัคคสัจ ซึ่งเป็น สภาวะที่เป็นจริง แท้ ไม่แปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น เมื่อเข้าใจชัดในสังขธรรมเหล่านี้ ความเห็นก็เป็น สัมมาทิฏฐิ เห็นถูกต้อง ไม่ผิดเพี้ยนจากหลักสังขธรรม จะได้ทำกิจที่ถูกต้องต่อสังขธรรม คือ การ กำหนดรอบรู้ทุกข์ การละสมุทัย การกระทำให้แจ้งนิโรธ การทำมรรคให้เกิด ซึ่งเป็นการประพฤติ พรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาต่อไป

6. องค์ความรู้จากการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นตัวอย่างการนำพระพุทธพจน์ 1 พระคาถา มาอธิบายด้วยวิธีการทั้งหมดใน เนตติปกรณ์ มีประเด็นที่ได้ค้นพบ คือ ทำให้เข้าใจเนื้อหาความที่มีอยู่ในพระพุทธพจน์ในแง่มุมต่าง ๆ ตามที่ได้แสดงไปแล้ว ส่วนประเด็นภาพรวม สรุปได้ดังนี้

(1) วิธีการ (ก) หาระ ทำให้เข้าใจเนื้อความอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธรูป และเห็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านลึกลงไปเป็นกระบวนการธรรม ด้านกว้างเป็นหลักธรรมที่เป็นฝ่ายเดียวกัน หลักธรรมฝ่ายตรงข้าม คำบัญญัติ ชื่อของสภาวะธรรมมากมาย ธรรมทั้งหมดนั้น มีองค์ธรรมรวมอยู่ในขั้นธ อายตนะ ธาตุ อินทรีย์ และปฏิจสมุปบาท รวมลงสู่จุดเดียวกันคืออริยสัจ 4 (ข) นยะ ทำให้เข้าใจกระบวนการ 2 ฝ่ายได้ชัด (5) สาสนปฏิฐาน ทำให้เข้าใจระดับและประเภทของธรรมเหล่านั้น

(2) วิธีการทั้งหมดอธิบายลงในอริยสัจ 4 เหมือนกัน ต่างกันแค่หลักธรรมที่ใช้ในการเชื่อมโยงกับเนื้อความที่มีอยู่พระพุทธรูป

(3) เนื้อความของพระพุทธรูปทั้งหมด ไม่ว่าจะแสดงไว้ด้วยพยัญชนะที่ยาวหรือสั้น แสดงโวหารหรือบัญญัติใด ๆ ล้วนมีเนื้อความเป็นอริยสัจ 4 ทั้งหมด

(4) อปปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา คือการแสดงอริยสัจ 4 โดยใช้บทพยัญชนะชุดหนึ่งที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการแทงตลอดของผู้ฟังในสถานการณ์หนึ่ง ผู้ที่เข้าใจเพียงพอก็สามารถแทงตลอดในสัจธรรมได้

(5) หลักธรรมอื่น ๆ และพระพุทธรูปทั้งหมด สามารถใช้วิธีการในเนติปกรณ์อธิบายลงในอริยสัจ 4 ได้เหมือนกัน จะต่างกันแค่เนื้อหาตอนต้นและหลักธรรมในการเชื่อมโยง ท้ายที่สุดก็หยั่งลงสู่ปฏิจสมุปบาท 2 สายและอริยสัจ 4 เหมือนกันนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **เนติ-เปฏโกปเทศปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2540.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **เนติอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2539.

